

✓ МАЙСТОР КОЛЮ ФИЧЕТО (Антропологически проучвания)

“Паша-ефенди, ако не построя този мост в срок и за 700 000 гроша, вземете ми главата.”

Колю Фичето, 1865 г.¹

Йордан Йорданов

Никола Иванов Фичев (Никола Иванович Фичев, Колю Фичето, Уста Колю Фичето, Майстор Колю Фичето) се ражда през 1800 г. в Дряново² и умира на 15 ноември 1881 г. във Велико Търново³. В тези 81 години е жизненият път и невероятното творчество на един от най-големите български строители-архитекти — забележително явление в нашата материална и духовна култура не само от епохата на Възраждането.

През 1830 г. Никола Фичев се преселва във Велико Търново и живее там до края на дните си; в този град са и голяма част от строежите му. През 1836 г. е провъзгласен за “майстор”⁴. С неговото име и дело са свързани уникални постройки — църкви, мостове, обществени и жилищни сгради, част от които са запазени и до днес — мостът на река Янтра край Бяла, църквата “Св. Троица” в Свищов, ханът “Хаджи Николи” в Търново, Покритият мост в Ловеч, църквата “Св. св. Константин и Елена” в Търново. Майстор Колю Фичето доживява освобождението на България от турско робство и в последните години от живота си е в помощ на градските власти в Търново. Като знак на голяма почит приживе той получава (а и се подписва така) званието “архитект” (“архитектор”)⁵.

Майстор Колю Фичето умира във Велико Търново, опелото му е извършено в църквата “Св. св. Константин и Елена” на 18 ноември 1881 г. и е погребан в търновските гробища⁶ на Марно поле.

Данни за физическия облик на Никола Фичев, макар и оскъдни, има. Феликс Каниц пише: “Удаде ми се случай в 1872 г., близо до Килифарево, в с. Фидабей, да опозная самия майстор-строител. Там, в голямата кръчма на хана, стоеше Никола Фичеолу, един скромнен българин от Балкана, който по носия и обноски не се различаваше от останалите балкански селяни”⁷. Според неговия биограф арх. Г. Козаров “той бил със среден ръст, с правилна деликатна телесна конструкция, не много снажен, но приличен човек, със

сини очи и руса коса, обаче много здрав”, “по телосложение бил приличен, но дребен човек”⁸. По сведения на съвременници и роднини, събрани от неговата внучка Стоянка Табакова, “той бил среден на ръст, облечен в жълтеникава абичка и потури, препасан с червен пояс, а на главата му нахлупен овчи калпак, бил рус, със сини благи очи, челото му било голямо и открито, а носът — прав и силно изразен. От цялото му лице лъхала воля, ум и наред с това едно добро сърце”⁹. Обективна информация за автентични образ на възрожденския майстор дава единствената фотография, направен в деня на неговото погребение пред църквата “Св. св. Константин и Елена”¹¹. Тя е основата за изработването на графични, живописни и скулптурни портрети на майстора¹¹.

След обстояния анализ арх. Емил Момиров стига до заключението: “И най-задълбоченото проучване на съществуващия документален материал не е в състояние да послужи за достатъчна основа за установяване, макар и на частична физическа прилика. Именно поради това е крайно наложително да се потърсят и използват други, сигурни пътища за решаването на този проблем”¹².

По този път още през 1962 г. арх. В. Момиров стига до идеята да бъде направена пластична антропологична реконструкция на главата въз основа на черепа на Колю Фичето, за да се даде обективна основа на художници и скулптори при интерпретацията на образа на първомайстора¹³.

През месец юли на 1992 г., след разговори с журналистката Вера Станимирова, направих предложение до Международната фондация “Велико Търново”, респективно до нейния председател г-н Данчо Джиков, да бъде създаден Инициативен комитет за ексхумация на костните останки на Колю Фичето от гроба му в старите търновски гробища на Марно поле. На 11 юли 1992 г. бе учреден инициативният комитет с учредители: Данчо Джиков, Йордан Йорданов, Николай Генчев, Емил Момиров, Вера Станимирова, Косьо Косев, Йорданка Юрукова. За председател беше избран г-н Данчо Джиков. Със заповед № 2054/24.09.1992 г.¹⁴ от общината във Велико Търново беше назначена комисия, която “да се събере на 30.09.1992 г. при гроба на Колю Фичето за разкриване на гроба и предаване на костите на проф. д-р Йордан Ал. Йорданов”. Организацията, финансовото и техническото осигуряване бяха поети от Международната фондация “Велико Търново”. За целта беше взето и решение от Окръжната прокуратура в гр. В. Търново (писмо И-111/24.09.1992 г.) и съгласие на някои от родствениците на Колю Фичето (Славка Неделчева, Михаил Неделчев, от 1.09.1992 г.)¹⁵. След тази подготовка, в 8,00 ч. на 30 септември 1992 г. назначената комисия се събра пред гроба на Никола Фичев (в днешния парк “Дружба”) и започна работа. В назначената от кмета на гр. Велико Търново комисия бяха включени: инж. Цанко Марков, представител на община Велико Търново, проф. Йордан

Ал.л. Йорданов — антрополог, гл. сержант Иван Ив. Димитров — представител на Регионалната дирекция на полицията във В. Търново, Вера Станимирова — журналистка, Никола Хаджиниколов — родственик на Никола Фичев, Павлина Попова — представител на Международната фондация “Велико Търново”, Златка Генова — археолог, Йордан Алексиев — археолог, и двамата от Археологическия институт на БАН — филиал Велико Търново. Присъствуваха и Данчо Джиков, арх. Емил Момиров, много журналисти и граждани на Велико Търново. Всички етапи от работата бяха фотодокументирани и филмирани. Резултатите намериха широк отзвук в печата, а част от тях бяха представени в репортажи по Българската телевизия. Ето какво е отразено в съставения на 1 октомври 1992 г. протокол¹⁶:

ПРОТОКОЛ

Днес, 1 октомври 1992 г., в гр. Велико Търново по инициатива на Международната фондация “Велико Търново” и със съгласието на родственици, във връзка с изпълнение на заповед № 2054/24. 09.1992 г. на г-н кмета на гр. Велико Търново и в съгласие с разрешение на Окръжния прокурор на гр. Велико Търново — И — 111 от 24 септември 1992 г., се състави настоящият протокол за резултатите от разкопаването на гроба на Никола Иванов Фичев (Кслю Фичето), починал на 15 ноември 1881 г., намиращ се в старите гробища на гр. Велико Търново.

Комисията, назначена от г-н кмета на гр. Велико Търново, се събра в 8.000 часа на 30 септември 1992 г. пред гроба на Колю Фичето. Последователно бяха демонтирани паметникът, надгробната плоча и постаментът за тях. Отстранена бе и иззиданата яма от необработени камъни на постамента. След отстраняването на надлежащия слой пръст бяха разкрити следи от ковчег, намерени гвоздеи и части от обкова на ковчег. Разкриха се и костите, които бяха в анатомичен порядък. Те са силно увредени, като силно разрушени са гръбначният стълб, ребрата и черепът. В областта на лявата китка бе намерен бронзов пръстен с плочка, характерен за епохата, през която е живял погребеният. Намерени бяха и копчета от облекло.

Комисията констатира следното:

1. Укрепването на надгробния паметник на Колю Фичето е направено чрез два постамента един върху друг, което е рядко срещана практика.

2. Състоянието на първия зидан с хоросан постамент, анатомичното поддръждане на костите на погребения и следите от ковчег категорично доказват, че гробът на Колю Фичето е първичен, т. е. от 15.11.1881 г. до 1.10.1992 г., той не е разкопан и използван за други погребения и препогребения.

3. Състоянието на костните останки на Колю Фичето не дава

възможност да бъде направена пластична антропологична реконструкция на образа му по черепа.

4. Костните останки на Колю Фичето бяха предадени на проф. д-р Йордан Ал. Йорданов за изследвания и консервация.

Комисията предлага:

След консервацията костните останки на Колю Фичето да бъдат поставени в медна урна, респективно в декоративен каменен саркофаг, и положени на подходящо място в църквата "Св. св. Константин и Елена" в гр. Велико Гърново и да се възстанови в първоначален вид гробът му.

КОМИСИЯ

1. г-н Данчо Джиков (п)
2. г-н проф. д-р Й. Йорданов (п)
3. г-н инж. Цанко Марков (п)
4. г-н гл. серж. Иван Димитров (п)
5. г-ца Вера Станимирова (п)
6. г-ца Златка Генова (п)
7. г-н Н. Хаджиниколов (п)
8. г-жа Павлина Попова (п)
9. г-н арх. Емил Момиров (п)
10. г-н Йордан Алексиев (п)

Взетите от гроба на майстор Колю Фичето костни останки бяха пренесени в Лабораторията по пластична антропологична реконструкция на главата по черепа към Института по клетъчна биология и морфология при БАН. Там се извършиха изследването и консервацията им. Потвърди се първоначалната констатация, че костните останки са силно разрушени. Налице са САМО ФРАГМЕНТИ от (фиг. 1): лявата теменна кост, дясната теменна кост, десният долен мъдрец, дясната лъчева кост, дясната и лявата раменна кост, дясната голямопищялна кост, дясната скочна кост и две десни предноходилни кости. Установи се, че костните останки принадлежат на индивид от мъжки пол в старческа възраст. Наличните черепни фрагменти не позволяват реставрирането на черепа, респективно извършването на пластична антропологична реконструкция на главата.

Описаната дейност и находки са отразени в Констативен протокол от 9.11.1992 г., който е неразделна част от документацията.

Какво обобщение може да се направи от извършеното?

Чрез строго научен подход и прилагане на методиката на археологическото проучване, с непосредственото участие и под ръководството на археоложката г-ца Златка Генова и ст. н. с. г-н Йордан Алексиев последователно бяха демонтирани паметникът, надгробната плоча и монолитно

изграденият постамент под тях. Отстранена бе и иззиданата върху гробната яма (от необработени камъни основа на постамента)¹⁷. След отстраняването на надлежащата гръст се очерта гробната яма¹⁸. Бяха открити следи от ковчега и от обшивката му и намерени гвоздеи. Разкриха се и костите (фиг. 2), които бяха в АНАТОМИЧЕН ПОРЯДЪК. Те са много увредени — силно разрушени са гръбначният стълб, ребрата, черепът. В областта на лявата китка бе намерен бронзов пръстен с плочка, характерен за епохата, през която е живял погребаният. Намерени бяха и копчета от облеклото и три монети от емисията 1881 г. Констатирано беше, че укрепването на надгробния паметник на Колю Фичето е направено чрез два постамента един върху друг, което е рядко срещаща се практика. Вероятно това е една от причините за лошата съхраненост на костите. Намереното в гробната яма, състоянието на първия зидан с хоросан постамент, следите от ковчега и анатомичният порядък на костите на погребания (по християнски обичай) категорично доказват, че гробът на Колю Фичето е първичен, т. е. от 18.11.1881 г. до 1.10.1992 г. той не е разкопан и не е използван за други погребения и препогребения. Това отхвърля становищата, че този не е неговият първи гроб или че не е неговият гроб (поради преместването на старите търновски гробища преди около две десетилетия). Състоянието на костните останки за съжаление не дава възможност да бъде направена пластична антропологична реконструкция на главата по черепа. Независимо че майстор Колю Фичето има фотография на смъртния одър, пластичната възстановка на образа му би обогатила представата ни за него. Комисията прецени за целесъобразно да предложи след консервацията костните останки на майстор Колю Фичето да бъдат поставени в медна урна, респективно в декоративен каменен саркофаг и положени на подходящо място в църквата “Св. св. Константин и Елена” в гр. Велико Търново. Първичният гроб на Колю Фичето, намиращ се в сегашния парк “Дружба” в гр. Велико Търново, беше възстановен в първоначалния си вид.

БЕЛЕЖКИ

¹ Думи на майстор Колю Фичето пред Русенския валия мидхад паша при възлагане на строежа на моста на р. Янтра край гр. Бяла, 1865—1867 г.

² Липсват сведения за точната рождена дата на Никола Фичев.

³ Мавродинов, П., Г. Козарев, Е. Момиров. Майстор Никола Фичев (Уста Колю Фичето) 1800—1881 г. С., 1953 г.

⁴ При строежа на църквата “Св. Николай Чудотворец” в Търново, след заболяването на майстора Иван Давдата, калфата Никола Фичев довършва строежа. На тържествена церемония Колю Фичето получава обществено признание — от турската управа и от гръцкия владика Иларион Критски — и е провъзгласен за

“майстор”. Подробности вж. в: Стойков, Г. Майстор Алекси и майстор Колю Фичето С., 1976, с. 86—100.

Съществуват сведения, че Колю Фичето е взел участие в подготовката на Велчовата завера през 1835 г. Той е бил ученик на търновските майстори Иван Давлат и Георги Софялията. След обесването на Г. Софялията (1835) Колю Фичето завършва започнатия от него строеж на църквата в Преображенския манастир. Вж. същ. в: Мавродинов, П. и кол. Цит. съч., с. 29.

⁵ Това се потвърждава от два документа, единия с подписа на Колю Фичето, другия в писмо до министъра на правосъдието, вж. в: ДА, В. Търново, ф. 90, оп. 1 а.е. 165, с. 71, с. 78. Подробности вж. в: Генчева, Цв. За обществената признателност към Никола Фичев — В: Сб. Юбилейна научна конференция по случай 190 годишнината от раждането на първомайстора Никола Фичев. В.Търново, април 1990 с. 58—61.

⁶ Датата 18 ноември се посочва от Георги Ганчев в общинския вестник “Велико Търново”, 4 октомври 1930 г., бр. 24, с. 186. В своето писмо до вестника Г. Ганчев назовава имената на застаналите до ковчега на Никола Фичев.

⁷ Мавродинов, П. и кол. Цит. съч., с. 52—53, с. 63.

⁸ Пак там, с. 23

⁹ Момиров, Е. Физическият образ на Майстора Колю Фичето и неговото интерпретиране в нашето съвременно изкуство. — Архитектура, IX, 1962, № 1, с. 16—18.

¹⁰ Съществува мнение, че фотографията на Никола Фичев на смъртния му одър е в два варианта, установено по разположението на близките му около ковчега. Подробности вж. в: Момиров, Е. Цит. съч., с. 16.

¹¹ Момиров, Е. Цит. съч., с. 18.

¹² Момиров, Е. Обобщение на някои научни съображения, оценки и изводи за личността и творческата дейност на първомайстора Никола Фичев. — В: Юбилейна научна конференция по случай 190-годишнината от рождението на първомайстора Никола Фичев. В. Търново, 1990, с. 10.

¹³ Момиров, Е. Физическият образ на..., с. 18; Как да се възстанови образът на Колю Фичето. — Отечествен фронт, бр. 11315/10.03.1982 г.

¹⁴ Заповедта е подписана от кмета на Община Велико Търново инж. Б. Крумов

¹⁵ В писмото на г-жа Славка Михайлова Неделчева и г-н Михаил Димитров Неделчев се казва: “...изразяваме своето, както и на останалите живи наследници наши роднини от многобройната фамилия, съгласие да бъдат изровени черепът и костите от гроба му в старите великотърновски гробища”.

¹⁶ В Учредителния протокол за създаване на Инициативния комитет (11.07.1992 г.) т. 3 гласи: “Оригиналите на документите, свързани с горепосочената дейност, да се съхраняват във фондация “Велико Търново”.

¹⁷ Точните размери и описанието на демонтираните съоръжения бяха взети от археоложката г-ца Златка Генова. Тези данни и пълната фотодокументация се съхраняват в АИМ на БАН — филиал В. Търново.

¹⁸ Направи ни впечатление, че размерите на гробната яма бяха относително малки, т. е. погребеният е бил в малък ковчег. Металната ограда на гроба не съответствуваше точно на неговите очертания.

Фиг. 1. Фрагменти от дясната и лявата теменна кост

Фиг. 2. Костните останки на Колю Фичето в гробната яма.
Запазен е анатомичният им порядък

